

O‘ZBEK VA INGLIZ XALQ ERTAKLARIDA QAHRAMON OBRAZI VA MILLIY-MADANIY QADRIYATLARNING IFODALANISHI

University of Business and Science

Nishanova Visola

2-kurs Magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz xalq ertaklarida qahramon obrazining shakllanishi, uning funksional vazifalari hamda milliy-madaniy qadriyatlarni ifodalash xususiyatlari qiyosiy o‘rganiladi. Tadqiqotning maqsadi ikki folklor an‘anasida “ideal qahramon” konsepsiyasining o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot materialli sifatida “Zumrad va Qimmat”, “Boy-bola”, “Ur to‘qmoq”, “Cinderella”, “Jack and the Beanstalk” va boshqa xalq ertaklari olindi. Qiyosiy, lingvomadaniy, strukturaviy-semiotik va interpretativ metodlardan foydalanildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, o‘zbek ertaklarida ideal qahramon ko‘pincha kamtarinlik, mehnatsevarlik, sabr, oilaga sadoqat, kattalarga hurmat va adolat bilan tavsiflanadi. Ingliz ertaklarida esa qahramonning mustaqil qaror qabul qilishi, topqirligi, tavakkalchiligi, jasorati va shaxsiy tashabbusi ko‘proq namoyon bo‘ladi. Shu bilan birga, ikki an‘anada ham yaxshilik va yomonlikning qarama-qarshiligi, zaif qahramonning kuchli raqib ustidan g‘alabasi va adolatning tiklanishi umumiy konseptual asosni tashkil qiladi. Tadqiqot xalq ertaklarining milliy xarakter va kollektiv xotirani shakllantirishdagi muhim rolini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: qahramon obrazi, xalq ertagi, milliy qadriyat, lingvomadaniyat, o‘zbek folklori, ingliz folklori, qiyosiy tahlil, obrazlar tizimi.

Abstract: This article comparatively examines the representation of heroes and cultural values in Uzbek and English folk tales. The study aims to identify similarities and differences in the concept of the “ideal hero” within the two folklore traditions. The research corpus includes Uzbek tales such as “Zumrad va Qimmat,” “Boy-bola,” and “Ur To‘qmoq,” as well as English tales such as “Cinderella” and “Jack and the Beanstalk.” Comparative, linguocultural, structural-semiotic, and interpretive methods were employed. The findings indicate that Uzbek tales frequently construct the ideal hero through modesty, diligence, patience, family loyalty, respect for elders, and justice. English tales tend to emphasize individual decision-making, wit, risk-taking, courage, and personal initiative. Nevertheless, both traditions share a common conceptual foundation based on the opposition between good and evil, the victory of an apparently weak protagonist over a stronger opponent, and the restoration of justice. The study demonstrates that folk-tale heroes function not only as narrative characters but also as cultural models through which communities transmit values and collective perceptions of desirable behavior.

Keywords: hero, folktale, cultural values, linguoculture, Uzbek folklore, English folklore, comparative analysis, character system.

KIRISH

Xalq ertaklarida qahramon obrazi syujetning markaziy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, u orqali xalqning ideal inson haqidagi tasavvurlari ifodalanadi. Qahramonning qanday fazilatlariga ega ekani, muammolarni qanday hal qilishi, yordamchilarga qanday munosabatda

bo‘lishi va yakunda qanday mukofot olishi muayyan jamiyatning axloqiy-estetik qarashlari haqida ma’lumot beradi.

O‘zbek xalq ertaklarida qahramon ko‘pincha oddiy hayotdan kelib chiqadi. U podsho yoki mashhur jangchi bo‘lishi shart emas. Aksincha, kambag‘al bola, yetim qiz, kenja farzand yoki mehnatkash inson sifatida tasvirlanishi mumkin. Bunday qahramonning asosiy kuchi uning axloqiy fazilatlarini, sabri, mehnatsevarligi va ezguligida namoyon bo‘ladi.

Ingliz xalq ertaklarida ham oddiy insonning qahramonga aylanishi keng tarqalgan. Biroq bu jarayonda shaxsiy tashabbus, topqirlik va tavakkal qilish qobiliyati ko‘pincha muhim rol o‘ynaydi. Masalan, “Jack and the Beanstalk” ertagida qahramon odatiy hayot chegaralaridan chiqib, xavfli va noma’lum makonga kiradi. Uning muvaffaqiyati faqat sehrli yordamga emas, balki faol harakat va jasoratga ham bog‘liq.

Zamonaviy tadqiqotlarda o‘zbek va ingliz folkloridagi obrazlar tizimi, lingvomadaniy belgilar va qadriyatlarning qiyosiy tahliliga alohida e’tibor berilmoqda. Ayrim tadqiqotlarda o‘zbek ertaklarida kollektiv va ma’naviy qadriyatlar, ingliz ertaklarida esa individual agentlik va topqirlikning nisbatan kuchli ifodalanishi qayd etilgan.

Biroq bunday farqlarni mutlaq qarama-qarshilik sifatida emas, balki ikki madaniyatning ustuvor semantik yo‘nalishlari sifatida ko‘rish lozim. Chunki ingliz ertaklarida ham saxovat, mehribonlik va adolat, o‘zbek ertaklarida esa jasorat, topqirlik va shaxsiy tashabbus muhim o‘rin tutadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi o‘zbek va ingliz xalq ertaklarida qahramon obrazining tipologik va lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash hamda qahramon orqali milliy qadriyatlarning ifodalanish mexanizmlarini ochib berishdan iborat.

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, lingvomadaniy, strukturaviy-semiotik va interpretativ metodlardan foydalanildi.

Tadqiqot materiallari ikki guruhga ajratildi: o‘zbek xalq ertaklari va ingliz xalq ertaklari. O‘zbek materiallari tarkibiga “Zumrad va Qimmat”, “Boy-bola”, “Ur to‘qmoq” kabi ertaklar, ingliz materiallari tarkibiga esa “Cinderella”, “Jack and the Beanstalk” va boshqa mashhur ingliz ertaklari kiritildi.

Tahlil quyidagi mezonlar asosida olib borildi:

- qahramonning ijtimoiy mavqei;
- qahramonning asosiy xarakter xususiyatlari;
- qahramonning muammolarni hal qilish usuli;
- qahramon va yordamchi obrazlar munosabati;
- qahramonning yovuz kuch bilan qarama-qarshiligi;
- qakuniy mukofot va uning semantik mazmuni;
- qahramon obrazi orqali ifodalangan milliy qadriyatlar.

Tahlilda Proppning funksional yondashuvi ham nazariy asos sifatida qo‘llanildi. Proppning fikricha, ertak personajlarining syujetdagi vazifasi ularning individual tavsifidan ko‘ra muhimroq bo‘lishi mumkin (Propp, 1968). University of Texas Press Shu sababli qahramon faqat “yaxshi” yoki “jasur” obraz sifatida emas, balki syujetni harakatga keltiruvchi funksional markaz sifatida ham o‘rganildi.

O‘zbek ertaklarida qahramon modeli

O‘zbek xalq ertaklarida qahramonning ijobiyligi ko‘pincha uning xulq-atvori orqali belgilanadi. “Zumrad va Qimmat”dagi Zumrad obrazi bunga yorqin misol bo‘la oladi.

Zumradning asosiy ustunligi tashqi kuchda emas, balki uning mehnatsevarligi, odobi va sabrida namoyon bo‘ladi.

Bu modelda qahramon quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi:

mehnatsevarlik;

sabr-toqat;

kamtarlik;

kattalarga hurmat;

halollik;

mehribonlik;

adolatga sodiqlik.

Bunday qahramonning g‘alabasi tasodifiy emas. U o‘zining axloqiy fazilatlarini tufayli sinovlardan muvaffaqiyatli o‘tadi. Demak, o‘zbek ertaklarida qahramonlik faqat jismoniy kuch tushunchasi bilan cheklanmaydi.

“Ur to‘qmoq” kabi ertaklarda esa adolatni tiklash motivi qahramon harakatining asosiy maqsadiga aylanadi. Sehrli vosita bu yerda shunchaki fantastik predmet emas, balki ijtimoiy adolatni qaror toptiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Ingliz ertaklarida qahramon modeli

Ingliz ertaklarida qahramon ko‘pincha faol harakat qiluvchi shaxs sifatida tasvirlanadi. “Jack and the Beanstalk”dagi Jack bunga misol bo‘la oladi. Jack xavfli vaziyatga duch keladi, qaror qabul qiladi va noma’lum olamga kiradi.

Uning qahramonlik modeli uch asosiy komponentga tayanadi:

tashabbuskorlik;

topqirlik;

jasorat.

Bu yerda qahramonning muammoni o‘zi hal qilish qobiliyati muhim. U mavjud sharoitni shunchaki qabul qilmaydi, balki uni o‘zgartirishga harakat qiladi.

“Cinderella” esa boshqa turdagi qahramon modelini namoyish etadi. Unda passiv ko‘rinadigan qahramonning ichki axloqiy ustunligi oxir-oqibat uning ijtimoiy mavqeini o‘zgartiradi. Shu sababli ingliz ertaklarida ham sabr, yaxshilik va mehribonlik muhim qadriyatlar sifatida mavjud.

Qahramon va yovuz obrazning qarama-qarshiligi

Har ikki an‘anada qahramonning xarakteri ko‘pincha uning antagonist bilan munosabati orqali ochiladi.

O‘zbek ertaklarida yovuz obrazlar o‘gay ona, dev, zolim, ochko‘z boy yoki adolatsiz shaxs ko‘rinishida namoyon bo‘lishi mumkin. Ular ko‘pincha ijtimoiy yoki axloqiy muvozanatning buzilishini ifodalaydi.

Ingliz ertaklarida esa giant, witch, wicked stepmother yoki greedy character kabi obrazlar uchraydi. Ular qahramon uchun tashqi xavf manbai hisoblanadi.

Qiziqarli jihat shundaki, har ikki an‘anada yovuz obraz ko‘pincha kuchli ko‘rinsa-da, yakunda axloqiy jihatdan zaif bo‘lib chiqadi. Qahramon esa jismonan kuchsiz bo‘lsa ham, aql, sabr, jasorat yoki yaxshilik yordamida g‘alaba qozonadi.

Ayol qahramonlar

O‘zbek va ingliz ertaklaridagi ayol qahramonlar ham qiyosiy jihatdan muhim natijalarni beradi. “Zumrad va Qimmat” hamda “Cinderella” o‘rtasida sezilarli tipologik o‘xshashlik

mavjud: ikkala syujetda ham ijobiy qiz obrazi oilaviy adolatsizlikka duch keladi va yakunda mukofotlanadi.

Biroq ushbu qahramonlarning mukofotlanish modeli turlicha semantik mazmun kasb etadi. O‘zbek ertakida mukofot ko‘proq axloqiy adolatning tiklanishi bilan bog‘liq. Ingliz ertagida esa u ijtimoiy mavqe va shaxsiy hayotning tubdan o‘zgarishi bilan ifodalanadi.

Bu holat ertaklarda ayol obrazining faqat gender masalasi emas, balki jamiyatning ideal axloqiy xulq haqidagi tasavvurlarini ham ifodalashini ko‘rsatadi.

Tahlil natijalari o‘zbek va ingliz ertaklaridagi qahramon obrazlari bir vaqtning o‘zida ikki darajada — universal va milliy darajada — shakllanishini ko‘rsatdi.

Universal darajada har ikki an‘anada qahramon yovuzlikka qarshi turadi, sinovlardan o‘tadi, yordam oladi va yakunda mukofotlanadi. Bu Propp tomonidan aniqlangan ertak funksiyalari bilan ma‘lum darajada uyg‘unlashadi (Propp, 1968).

Milliy darajada esa qahramonning g‘alabaga erishish vositasi va uning fazilatlariga beriladigan urg‘u farqlanadi. O‘zbek ertaklarida “yaxshi inson bo‘lish” ko‘pincha qahramonlikning asosiy sharti sifatida ko‘rinadi. Ingliz ertaklarida esa “faol harakat qilish” va “muammoni o‘zi hal qilish” tamoyili ko‘proq ko‘zga tashlanadi.

Biroq bu farqni “o‘zbeklar kollektivist, inglizlar individualist” degan qat‘iy xulosaga aylantirish ilmiy jihatdan ehtiyotkorlikni talab qiladi. Folklor bir xil jamiyatning barcha a‘zolarini to‘liq aks ettiruvchi statistik manba emas. Ertak — badiiy va an‘anaviy janr bo‘lib, unda turli tarixiy qatlamlar birlashadi.

Shuningdek, zamonaviy qiyosiy tadqiqotlarda o‘zbek va ingliz ertaklarining obrazlar tizimi, poetikasi va madaniy kodlari o‘rtasidagi umumiyliklar qayd etilgan. Zien Journals+1 Demak, qahramon obrazini tahlil qilishda nafaqat farqlarni, balki ikki madaniyatni birlashtiruvchi universal insoniy qadriyatlarni ham hisobga olish zarur.

Qahramonning vazifasi faqat syujetni rivojlantirishdan iborat emas. U yosh avlod uchun xulq-atvor modeli vazifasini ham bajaradi. Qahramonning qanday mukofotlanishi esa jamiyat tomonidan ma‘qullanadigan fazilatlarini belgilaydi. Shu nuqtayi nazardan xalq ertaklari milliy mentalitet va kollektiv xotiraning muhim verbal shakllaridan biridir.

Xulosa

O‘zbek va ingliz xalq ertaklarining qiyosiy tahlili qahramon obrazida umumiy insoniy va milliy-madaniy xususiyatlar uyg‘unlashganini ko‘rsatdi.

Har ikki an‘anada qahramon ezgulik, adolat va axloqiy g‘alabaning tashuvchisi hisoblanadi. U sinovlardan o‘tadi, yovuz kuch bilan kurashadi va yakunda mukofotlanadi. Shu jihatdan qahramon modeli universal xarakterga ega.

Biroq qahramonning ideal sifatida shakllanishida milliy tafakkur muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek ertaklarida mehnatsevarlik, sabr, kamtarlik, oilaga sadoqat, kattalarga hurmat va ijtimoiy adolat kuchliroq aks etadi. Ingliz ertaklarida esa tashabbuskorlik, jasorat, topqirlik, mustaqil qaror va shaxsiy harakat ko‘proq ta‘kidlanadi.

Shunday qilib, qahramon obrazi ikki xalq ertaklari o‘rtasidagi tipologik umumiylikni ham, milliy-madaniy farqlarni ham aniqlash uchun samarali ilmiy mezon bo‘la oladi. Ertak qahramoni orqali jamiyat “qanday inson yaxshi inson hisoblanadi?” degan savolga badiiy javob beradi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda ushbu masalani lingvistik jihatdan chuqurlashtirib, murojaat shakllari, maqol va iboralar, metaforalar, dialoglar hamda tarjimada milliy-madaniy birliklarning saqlanishini alohida o‘rganish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Adullayeva, K. N. (2022). Comparative typological analysis of poetics of Uzbek and English fairy tales. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 11, 23–24. Zien Journals

Javlieva, S. (2025). Stylistic and linguaculturological features of children’s literature: A comparative analysis of Uzbek and English folklore. *Zamonaviy Dunyoda Innovatsion Tadqiqotlar*. Innovative Academy

Propp, V. (1968). *Morphology of the folktale* (L. Scott, Trans.; L. A. Wagner, Ed., 2nd ed.). University of Texas Press. University of Texas Press

Soatov, I., & O‘rolova, S. (2025). Contrastive analysis of linguocultural features in Uzbek and English folk tales. *Tadqiqotlar*, 62(2), 5–11. InLibrary

Thompson, S. (1955–1958). *Motif-index of folk-literature: A classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends* (Rev. & enl. ed., Vols. 1–6). Indiana University Press.

Uther, H.-J. (2004). *The types of international folktales: A classification and bibliography based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson* (Vols. 1–3). Suomalainen Tiedeakatemia.

Global
Science
Publication